

ქეთევან ნადირაძე

ექვთიმე თაყაიშვილი – მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე

ექვთიმე თაყაიშვილი დაიბადა 1863 წელს ოზურგეთის მაზრის სოფელ ლიხაურში. მან 1883 წელს წარჩინებით დაამთავრა ქუთაისის გიმნაზია და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სასწავლებლად გაემგზავრა, სადაც ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე თავისუფალ მსმენელად ჩაირიცხა. 1887 წელს უნივერსიტეტი მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხით დაამთავრა და საქართველოში დაბრუნდა. სადისერტაციო თემად ჰქონდა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა XV-XVII საუკუნეებში. 1887-1894 წლებში თბილისის სათავადაზნაურო სკოლასა და კლასიკურ გიმნაზიაში ასწავლიდა ბერძნულ და ლათინურ ენებს, ისტორიასა და გეოგრაფიას. შემდეგ ამავე გიმნაზიის დირექტორად დაინიშნა. იგი მოგონებებში წერს: „სათავადაზნაურო კი ერქვა, მაგრამ გლეხთა და სხვათა შვილებსაც ხშირად ვიღებდით, თუკი ვარგოდნენ... ბევრ სწავლა მოწყურებულს, ნიჭიერსა და კარგი მომავლის მქონე, მაგრამ ხელმოკლე ახალგაზრდას შეეუწყვეთ ხელი საშუალო სწავლის მიღებაში“. ბატონი ექვთიმე 1895 წელს ილია ჭავჭავაძის ჩარევით დაქორწინდა ილიას გიმნაზიის მეგობრის, თბილისელი იურისტის, ივანე პოლტორაძის ასულ ნინოზე, რომელიც მისი მძიმე, მაგრამ საინტერესო ცხოვრების ერთგული თანამგზავრი გახდა. ილიამ ექვთიმე ჯერ კიდევ პეტერბურგში სწავლის დროს გაიცნო და მას შემდეგ იგი მხედველობის არიდან არ დაუკარგავს. აქტიური საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შედეგად, ექვთიმე სხვადასხვა დროს არჩეულ იქნა: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების კომიტეტის, საქართველოს მუზეუმის კომიტეტის, რუსეთის აღმოსავლეთმცოდნეთა საზოგადოების, ფრანგ ნუმიზმატთა საზოგადოების, საახიო საზოგადოების და სხვა საზოგადოებათა წევრად.

დამიტრი ბაქრაძემ, თედო ჟორდანიამ და ექვთიმე თაყაიშვილმა კარგად გამოიყენეს მთავრობის განკარგულება და 1889 წელს დააარსეს „საქართვე-

ლოს საეგზარქოსო მუზეუმი“, რომლის უშუალო დანიშნულებას წარმოადგენდა საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში შემონახული წერილობითი ძეგლების მოძიება, შეკრება, შენახვა და შესწავლა. ილია მუზეუმის დაარსების შესახებ „ივერიაში“ წერდა: „თუ ამ მუზეუმის გამგებელთა საკმარისი გულმოდგინება გამოიჩინეს, არ გავა ოთხი-ხუთი წელიწადი, რომ ეს ახლად დაწყებული საქმე არ გაძლიერდეს და ისეთი რამ არ შეიქმნას, რომ სხვისი ყურადღებაც მოიზიდოს, როგორც ნივთთა და ნაწერთა სიმრავლითა, ეგრეცა ღირსებითა და გამოსადეგობითა“. მართლაც, ეს დაწესებულება ძველი ქართული მწერლობის მდიდარ საგანძურად იქცა. მოგვიანებით თავად ექვთიმე იგონებდა: „საეკლესიო მუზეუმი წარმოადგენდა ერთადერთ დაწესებულებას, სადაც ლეგალურად შეგვეძლო შეკრება, კვლევა, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შედგენა და სხვა ამისთანები“.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავად არის დამაარსებელი: ჟურნალ „მოამბის“, საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურის მოყვარულთა წრის და, რაც მნიშვნელოვანია, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა, რომლის უცვლელი თავმჯდომარეც თავად იყო 1907-1921 წლებში. შემთხვევითი არ არის, რომ ეს საზოგადოება ოფიციალურ დოკუმენტში მოიხსენიება, როგორც ერთადერთი „დაწესებულება, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის მიზნებს ახორციელებს“. საზოგადოების ეგიდით მუდმივად იმართებოდა სხდომები, სადაც მეცნიერები დამსწრე საზოგადოებას აცნობდნენ საკუთარ კვლევებს. ეს კი ხელს უწყობდა სწორი მეცნიერული აზრის დამკვიდრებას. ექვთიმემ საზოგადოების სახელით გამოსცა ორი სერია – „ძველი საქართველო“, რომელშიც იბეჭდებოდა გამოკვლევები, რევერატები და სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა და „საქართველოს სიძველენი“, რომელშიც ბეჭდავდნენ სიგელ-გუჯრებს, ისტორიულ წერილებს. ინტენსიურად ეწყობოდა ექსპედიციებიც, რომელთა მიზანი იყო არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული ნივთების შეგროვება, ისტორიული ძეგლების შესწავლა, ხალხური სიტყვიერების მასალის შეკრება.

დიდა ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლი ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში. იგი თავიდანვე აირჩიეს ქართული უნივერსიტეტის დამხმარე საზოგადოების კომისიის წევრად და ამის შემდეგ ერთგულად ედგა გვერდით ამ დიდ საქმეში ივანე ჯავახიშვილს. 1918 წლის 21 მაისს თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ მას დოქტორის ხარისხი მიანიჭა. 1920 წლისთვის ექვთიმე უნივერსიტეტში კითხულობდა სალექციო კურსებს: საქართვე-

ლოს სიძველეების შესავალი, ეპიგრაფიკა, ეკლესია-მონასტრების ისტორია, აგრეთვე განაგებდა არქეოლოგიის კათედრას. ბატონი ექვთიმე ფრიად მომთხოვნი ლექტორი უნდა ყოფილიყო. მის პირად არქივში დაცულია საქართველოს სიძველეთმცოდნეობის სტუდენტთა საგამოცდო პროგრამა, რომელშიც მკაცრადაა განსაზღვრული, ოთხი სემესტრის ბოლოს ამ საგანში რა ცოდნა უნდა ჰქონოდათ სტუდენტებს. ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს მათი ჩამონათვალი: 1. ისტორიის წინა დროის კულტურა, საზოგადოდ, კავკასიაშიც და, კერძოდ, საქართველოში. 2. ისტორიული დროის საქართველოში უძველესი მწერლობის ნაშთები, ხელნაწერები, სიგელ-გუჯრები და უძველესი წარწერები; ქართული წელთაღრიცხვა. 3. საქართველოს თვალსაჩინო ეკლესია-მონასტრების მოკლე ისტორია.

1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ საფრანგეთში ევაკუირებულმა მენშევიკურმა მთავრობამ განკარგულება გასცა მთელი სამუხეუმო ქონება ყუთებში ჩაეწყობ და უცხოეთში გაეტანათ. სამუხეუმო განძის მეთვალყურედ დამფუძნებელმა კრებამ ყველასგან ნდობით აღჭურვილი პირი ბატონი ექვთიმე თაყაიშვილი აირჩია. 1921 წლის 11 მარტს ექვთიმემ მეუღლესთან ერთად დატოვა სამშობლო და საქართველოს ძვირფას საგანძურს მცველად გაჰყვა. საფრანგეთში საქართველოს განძის ჩატანის ამბავი ფართოდ გახმაურდა და მისი შეძენის ბევრი მსურველიც გამოჩნდა. ნიუ იორკისა და ბრიტანეთის მუხეუმები ცდილობდნენ ხელში ჩაეგდოთ განძის თუნდაც მცირე ნაწილი, საფრანგეთს კი სურდა ეს ქონება ლუვრის საკუთრება გამხდარიყო, მეორე მსოფლიო ომის დროს კი ექვთიმესთან უკვე ნაცისტები მივიდნენ სიძველეების ჩამოსართმევად. შეიქმნა კომისია, რომელშიც ემიგრაციაში მყოფი ცნობილი დიპლომატი და მეცნიერი ზურაბ ავალიშვილიც შეიყვანეს, რომელმაც საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად დაწერა დასკვნა, რომ ეს სიძველეები მხოლოდ ქართველი ერისთვის წარმოადგენდა ფასეულობას. მიუხედავად მატერიალური სიღუხჭირისა და მორალური პასუხისმგებლობისა ერის წინაშე, რომელიც, როგორც თვითონ წერდა, ექვთიმეს სატანჯველად ჰქონდა ქცეული, მისი განსაკუთრებული სტოიციზმისა და დიდი ძალისხმევის შედეგად, განძი საქართველოს საკუთრებაში დარჩა, ხოლო ომის დამთავრების შემდეგ საფრანგეთის მთავრობის მეთაურის გენერალ დე გოლის განკარგულებით, სტალინთან შეთანხმებით, 1945 წლის 11 აპრილს განძი ექვთიმესთან ერთად საქართველოში დაბრუნდა. როდესაც თავისი ქვეყნის დიდმა პატრიოტმა სამშობლო მიწაზე ფეხი

დაადგა, აკაკის ლექსი წაუკითხავს: „ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო...“ და აკადემიკოს შალვა ამირანაშვილისთვის უთქვამს: ახლა შემიძლია ვთქვა, რომ შევასრულე ჩემი ვალი სამშობლოსა და ხალხის წინაშე.

ექვთიმე თაყაიშვილმა საფრანგეთში ყოფნის დროს დაწერა და წაიკითხა ლექსები თემებზე: საქართველო რომაელთა დროს, საქართველოს გაქრისტიანება, ქართული სტამბის ისტორია, ქართული ისტორიოგრაფია, ქართული ენის ადგილი მსოფლიო ენათა შორის და სხვა.

ექვთიმე თაყაიშვილი 1945 წლის 10 მაისს თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორად აირჩიეს, ხოლო 1946 წელს – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. მან ამავე წელს უნივერსიტეტში საჯარო მოხსენება წაიკითხა: „ევროპაში ნახული ქართული ძეგლები და იქვე შეკრებილი ცნობები ქართული ძეგლების შესახებ“.

საბჭოთა საქართველოში პოლიტიკური კონიუნქტურიდან გამომდინარე შექმნილი დაბრკოლებების შედეგად მრავალჭირნახულ მოხუც, მარტოხელა მეცნიერს ცხოვრება უშეძლდა. მას ახლობლები შიშის გამო ფარულად თუ მოიკითხავდნენ. სადღაც წამიკითხავს: მოამაგე შვილებისადმი გულგრილი ქართული საზოგადოება გარდაცვალებულთ მუდამ შესაშური გულმხურვალეობით და კრძალვით ასაფლავებს. ექვთიმე თაყაიშვილს, ისევ შიშის გამო, ეს პატივიც ვერ მიაგეს. მის დაკრძალვას მხოლოდ 50-მდე ადამიანი ესწრებოდა. უნივერსიტეტთან პროცესია მცირე ხნით შეჩერდა, მანქანის გაუმართაობის მომიზეზებით, რათა ამით ფარულად მიენიშნებინათ მის ღვაწლზე უნივერსიტეტის დაარსების საქმეში. იგი ვაკის სასაფლაოზე დაკრძალეს. ბატონმა აკაკი შანიძემ, ექვთიმე თაყაიშვილის ახლად გამოცემული წიგნით ხელში ტოკლარჯეთის ძეგლების შესახებ, რომელსაც ბატონი ექვთიმე ვერ მოესწრო, მიმართა: „ძმაო ექვთიმე, შენ არც მიტინგი გჭირდება, არც სიტყვები. შენი მიტინგი შენი წიგნებია, შენი დამსახურებაა ერისა და ქვეყნის წინაშე“. გავიდა დრო, მისი ღვაწლი ქვეყნის წინაშე ქართველმა ერმა უკვე ხმამაღლა დააფასა. მან საბოლოო განსასვენებელი დიდ მამულიშვილთა გვერდით, მთაწმინდაზე მოიპოვა, ხოლო უნივერსიტეტის კედლებში მერამდენედ ტარდება მისდამი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციები და იბეჭდება პერიოდული სამეცნიერო გამოცემები. ამით ვიგონებთ მას და კიდევ ერთხელ მაღლიერების განცდით ვადასტურებთ მისდამი დიდ სიყვარულსა და პატივისცემას, რაც ჩვენთვის უდავოდ დიდი პატივია.

ექვთიმე თაყაიშვილმა მნიშვნელოვანი და მრავალმხრივი სამეცნიერო

მემკვიდრეობა დატოვა. იგი იყო წყაროთმცოდნე და არქეოგრაფი, არქეოლოგი, ქართული მწერლობისა და ხალხური სიტყვიერების, ეპიგრაფიკის, ისტორიული გეოგრაფიისა და სამართლის ისტორიის მკვლევარი. მისი სამეცნიერო ინტერესები მრავალმხრივია, როგორც ყველა იმდროინდელი მკვლევრისა, რომლებიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მოღვაწეობდნენ. შემთხვევით არ ვახსენე XIX საუკუნის მეორე ნახევარი. მიუხედავად იმისა, რომ ექვთიმე თაყაიშვილი 1953 წელს გარდაიცვალა და სიცოცხლის ბოლომდე არ შეუწყვეტია მეცნიერული მუშაობა, ხოლო ივანე ჯავახიშვილი 1940 წელს წავიდა ამ ქვეყნიდან, ვფიქრობ, რომ პირველი თავისი კვლევის მეთოდებით, ამოცანებითა და შედეგებით XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიკოსთა პლეადას მიეკუთვნება, ვიდრე მეორის სამეცნიერო მემკვიდრეობის თანამოაზრედ წარმოგვიდგება. ამ აზრის გასაგებად საჭიროა მოკლედ განვმარტოთ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიკოსთა მიზნები და ამოცანები, რაც გამოძინარეობდა იქიდან, თუ რა დახვდათ მათ, როდესაც ისინი სამეცნიერო ასპარეზზე გამოვიდნენ. ამ მხრივ შეიძლება ითქვას, რომ XIX საუკუნის ახალი თაობის ისტორიკოსებს – დავით ჩუბინაშვილს, დიმიტრი ბაქრაძეს, მოსე ჯანაშვილს. თეოდორ დანიას. ალექსანდრე ცაგარელს, ექვთიმე თაყაიშვილს და სხვებს საკმაოდ არასახარბიელო ვითარება დახვდათ. ელემენტარულად, არ არსებობდა მყარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, რაც აუცილებელი პირობაა ქვეყნის წარსულის მეცნიერულად დასაბუთებულად გააზრებისთვის. მათ მიზნად დაისახეს ქართული წყაროთმცოდნეობითი ბაზის შექმნით ძველი ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ღრმა, საფუძვლიანი შესწავლით, ისტორიულ-ლიტერატურული ნაწარმოებების პუბლიკაციებითა და უცხო ენაზე ძირითადად, რუსულად, თარგმნით, საერთაშორისო კონგრესებსა და არქეოლოგიურ ყრილობებში მონაწილეობით პოპულარიზაცია გაეწიათ და საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისთვის გაეცნოთ ქართველი ერის მდიდარი ისტორიული წარსული. ყველაფერი ეს კი, მათი ღრმა რწმენით, ხელს შეუწყობდა სახელმწიფოებრიობადაკარგული ერის საინტერესო, თვითმყოფადი, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის საერთაშორისო ასპარეზზე გატანასა და ქართველოლოგიური მეცნიერების ევროპულ ღონეზე განვითარებას. მიზნები კეთილშობილურია და შესრულების შემთხვევაში – მნიშვნელოვანი შედეგების მომტანი. სწორედ ეს არის მნიშვნელოვანი, გაირკვეს, თუ რამდენად გეგმაზომიერად შრომობდნენ ისინი ამისათვის, რას მიაღწიეს, სად დაუშვეს შეცდომა, რისი კეთება შეეძლოთ და არ გამოუვიდათ. ვფიქრობთ, მომავალში

ამ მხრივ საკმაოდ ვრცელი და რთული სამუშაოა ჩასატარებელი. ახლა კი შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას: XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიკოსებმა ახლებურად გაიაზრეს საქართველოს ისტორიის მთელი რიგი პრობლემები, ქართველოლოგიის წინაშე დააყენეს საქართველოს ისტორიის სისტემურად შესწავლის აუცილებლობა, შეეცადნენ ეპოქის შესაბამისად განესაზღვრათ საქართველოს ისტორიის შესწავლის ნაკლოვანებები, შექმნეს მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა, რისთვისაც კოლოსალური შრომა გასწიეს. მათ მიერ ამ დარგში გამოქვეყნებული შრომები დღესაც ფასდაუდებელ სამსახურს უწევს თანამედროვე ისტორიოგრაფიას. ისინი დიდი მონღოლებით ცდილობდნენ საქართველოს ისტორიის მრავალფეროვანი წყაროების მოძებნას, მათ დამუშავებასა და პუბლიკაციას. თავიანთ უპირველეს მოვალეობად მიაჩნდათ საქართველოს ისტორიის წყაროების დაულალავი ძიება და გამომზეულება, რადგან კარგად იცოდნენ, რომ საისტორიო მეცნიერების დასაყრდენს წყაროდან ამოკრეფილი ფაქტები წარმოადგენს.

აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ როგორც ევროპაში, ასევე ჩვენთანაც, ძირითადად, იმდროინდელი მეცნიერები დაკავებულები იყვნენ კონკრეტულ-პრაქტიკული საქმიანობით, ე.ი. წყაროს მოძიებითა და მისი კრიტიკული შესწავლით. ბუნებრივია, კრიტიკული შესწავლის მეთოდში იგულისხმება გარეგანი კრიტიკა – ძეგლის სანდობის, ცნობების სიუხვისა და მნიშვნელობის, გამოყენებული წყაროებისა და თარიღის დადგენა, ასევე არქეოგრაფიული აღწერა – ხელნაწერის დასახელება, ფორმატის, მოცულობის, სტრიქონების რაოდენობის აღწერა, შედეგად – კატალოგიზაცია და არა ანალიზური მეთოდიკა, რაც მოგვიანებით შეიმუშავებს ევროპელმა მეცნიერებმა.

აგრეთვე საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესახებ განმაზოგადებელი ნაშრომების შექმნას. დაიწყო საეკლესიო ცხოვრების შესახებ არსებული წყაროების თავმოყრა და მათზე დაყრდნობით საქართველოს ეკლესიის ისტორიის თანმიმდევრული გადმოცემა. და, რაც მთავარია, ყველაფერმა ამან მეცნიერების ახალ ეტაპზე აყვანის შესაძლებლობა მისცა მომავალ თაობას, რომლის სახესაც წარმოადგენს სწორედ ივანე ჯავახიშვილი, რომელმაც საფუძველი დაუდო საქართველოს ისტორიის სისტემურ კვლევას, რისთვისაც აუცილებელი გახდა დამხმარე დისციპლინების მკვიდრი ნიადაგზე დაყენება.

ვფიქრობთ, სწორედ ზემოთ აღწერილი პროცესის წარმატებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ექვთიმე თაყაიშვილმა. ამას თავადვე ადასტუ-

რებს, როდესაც წერს: „ჩემი გამოცემები რომ არ ჰქონოდათ საყრდენად, ჩვენი დიდი მეცნიერებიც კი ძალიან ბევრს რასმე ისეთი სისავსით ვერ გააკეთებდნენ, როგორითაც შეძლეს“. ამასვე ადასტურებს ივანე ჯავახიშვილიც: „ექვთიმე თაყაიშვილმა თანამედროვე ქართულ საისტორიო მეცნიერებას დიდი სამსახური გაუწია და ყოველს მკითხველს და მკვლევარს საშუალება მისცა ქართული საისტორიო წყაროების შესწავლას შესდგომოდა“, – წერს იგი. ექვთიმეს კვლევის საკუთარი მეთოდებიც ჰქონდა. მაგალითად, ეპიგრაფიკულ ძეგლებს ის შემდეგნაირად იკვლევდა: წარწერას ცალკე არასოდეს არ განიხილავდა, არამედ ყოველთვის იმ ძეგლებთან ერთად სწავლობდა, რომელზედაც ამოკვეთილი იყო, ან რომელშიც ის საუკუნეების მანძილზე ინახებოდა. მისი აზრით, წარწერა და ძეგლი ერთმანეთის წარმოშობის მაუწყებელი იყვნენ. ამდენად, ძეგლი განსაზღვრავდა არა მხოლოდ წარწერის ადგილსამყოფელს, არამედ მისი ისტორიის წყაროსაც წარმოადგენდა. ზოგჯერ ძეგლის მეშვეობით ვლინდებოდა წარწერის თარიღი, მისი მნიშვნელობა ქვეყნის ისტორიაში. სწორედ ამიტომ მკვლევარი წარწერის შესწავლას იმ არქიტექტურული ძეგლის შესწავლით იწყებდა, რომელზედაც იგი იყო ამოკვეთილი. ხოლო მის კვლევებს ისტორიულ გეოგრაფიაში თითქმის ყველა ის ელემენტი ახასიათებს, რომელიც აუცილებელია ამ დარგში წარმატების მისაღწევად: გეოგრაფიული პუნქტების იდენტიფიკაცია, ფიზიკურ-გეოგრაფიული დაკვირვება, სამეურნეო და კულტურული ასპექტის, მოსახლეობის მიგრაციის პროცესის გათვალისწინება და ამავე დროს პრაქტიკული ძიების დიდი გამოცდილება.

ექვთიმე თაყაიშვილის „შრომათა ბიბლიოგრაფია“ 278 დასახელებას შეიცავს. მის მიერ გაწეული კოლოსალური შრომა საუკეთესოდ ვლინდება „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლისადმი დამოკიდებულებაში. ვფიქრობთ, დიდი ხანია, დადგა დრო მისი ნაშრომების ხელახალი გამოცემისა. ეს საქმე უნივერსიტეტმა უნდა ითავოს.

ბოლოს, რიტორიკული კითხვა: იყო თუ არა ექვთიმე თაყაიშვილი წარმატებული მეცნიერი? დიახ, იყო, რადგან წარმატებულია მეცნიერი, რომელიც მის მიერ დასახულ მიზნებს პირნათლად ასრულებს და დღემდე აქტუალურია. რა იყო მისი წარმატების უპირველესი საიდუმლო? ამ კითხვას საუკეთესოდ პასუხობს ქრისტინე შარაშიძის სიტყვა, თქმული ექვთიმეს დაკრძალვაზე: „შენ, ძვირფასო ადამიანო, დაჯილდოებული იყავი ისეთი თვისებებით, რომელიც პატარა ადამიანს ქმნის დიდ პიროვნებად. რა არის ეს? რომე-

ლიმე ქვეყნის ბედნიერება იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად მტკიცედ, პატიოსნად და შეგნებით ასრულებს თავის მოვალეობას თითოეული მოქალაქე უბრალო მწყემსიდან დაწყებული ქვეყნის მმართველ პიროვნებამდე. თუ ისინი ერთგულად და პატიოსნად ეპყრობიან თავის მოვალეობას, თუნდაც სულ მცირედი იყოს ეს მოვალეობა, მაშინ ასეთი ქვეყნის კეთილდღეობა და ბედნიერება უზრუნველყოფილია“. უდავოდ, აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის წარმატების უპირველესი საფუძველი თავის საქმისა და ქვეყნის ერთგულად მსახურება იყო.